

Anne Kompleksi Etrafında Örölmüş Bir Roman: Mücellâ

Büşra Nur ÇAKIR*

Özet: Tüm insan eylemlerinde *a priori* bir faktör olarak yer alan arketip, bireyin bilinçaltı aracılığıyla görünmez atalarından (*invisible father's*) devraldığı bazı bilgilerin mevcut bulunması durumudur. Bu nedenle arketipler, bireye öznel bir varlık olmaktan çok nesnel bir varlık olma yolunda yardımcı olan rehberlerdir. Jung, arketipler kapsamında bireyin öznel değer yargıları geliştirmesinin de yok sayılamayacağını ancak dünyaya geldiği ilk anda da zihin dünyasının tam anlamıyla boş bir levha olmadığını belirtmektedir. Anne arketipi çeşitli şekillerde ortaya çıkan ve dışının sihirli otoritesi etrafında örölen bir arketiptir. Bu arketip bağlamında oluşum gösteren anne kompleksi ise olumlu ve olumsuz bazı yönleri olmakla birlikte her insanda mevcuttur. Nazan Bekiroğlu'nun Mücellâ romanı bu çerçevede değerlendirmeye uygun eserlerden biridir. Eserde anne olma özelliğini çocuklarına kız-erkek ayırt etmeksizin “aşırı” bir şekilde kullanan, çocuklarının hayatlarını onların kararlarına bırakmayan iki anne ve bu annelerin şekillendirdiği hayatlar söz konusudur. Bu eksende, anneliğe özgü unsurların hipertrofisi ve anneyle özdeşleşme/salt kız çocuk kapsamında eser incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arketip, Jung, Anne kompleksi, Mücellâ.

A Novel Woven Around the Mother Complex: Mücellâ

Abstract: The archetype, an *a priori* factor in all human actions, is the presence of certain knowledge inherited from an individual's invisible ancestors through the subconscious. Therefore, archetypes serve as guides that assist the individual on the path to becoming an objective rather than a subjective being. Jung points out that while the individual's subjective value judgments cannot be ignored within the context of archetypes, the mind is not a completely blank slate at birth. The mother archetype manifests in various forms and is woven around the magical authority of the feminine. The mother complex, which develops within the context of this archetype, is present in every human being, albeit with both positive and negative aspects. Nazan Bekiroğlu's novel Mücellâ is one such work that should be evaluated within this framework. The work features two mothers who “excessively” exploit their maternal qualities for their children, regardless of gender, and who refuse to leave their children's lives to their own decisions, and the lives they shape. Within this framework, the work is examined within the context of the hypertrophy of elements specific to motherhood and the identification with the mother/solely daughter.

Key Words: Archetype, Jung, Mother complex, Mücellâ.

Giriş

Nazan Bekiroğlu'nun eserleri ile ilgili Ulusal Tez Merkezi veritabanı içerisinde yer alan çalışmalara ek olarak Ümmühan Topçu “Bir Müze Roman Olarak Mücellâ”, Serdar Akarkan “Nazan Bekiroğlu'nun Son Romanı Mücellâ”, Meryem Doğan “Nazan Bekiroğlu'nun Mücellâ

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-3142-1030 / busranur9242@gmail.com.

Romanındaki İki Kadın Üzerine: Aynanın Önündeki Tebessüm Filiz Ardındaki Sır Mücellâ”, Derviş Erdal “Nazan Bekiroğlu’nun Mücellâ Romanının Feminist Eleştiri Kuramı Açısından İncelenmesi”, Safiye Doğan “Nazan Bekiroğlu’nun Roman ve Hikâyelerinde Metinlerarasılık”, Aysun Kanmaz “Nazan Bekiroğlu’nun Nar Ağacı ve Mücellâ Adlı Romanlarında Azla Çoğu Anlatmak Üzerine”, Fulya Çelik “Kadın, Evlilik ve Sınırlar: Nazan Bekiroğlu’nun Mücellâ ve Laura Esquivel’in Acı Çikolata Romanlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış” adlı makaleleri kaleme almışlardır. Nazan Bekiroğlu’nun *Mücellâ* romanı içerisinde yer alan kişilerin çoğunun kadın olması ve annelik özellikleri ile ön planda olması, “anneliğe özgü unsurların hipertrofisi” ve “anneyle özdeşleşme/salt kız çocuk” şeklinde gelişim gösteren anne kompleksinin olumsuz özelliklerine örnek olarak verilebilecek unsurlar içermektedir. Roman, anne-çocuk ilişkilerini eserin merkezine alması nedeniyle anne arketipi bağlamında incelenmeye açıktır.

Çalışmada araştırma-inceleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede Carl Gustav Jung’un *Dört Arketip* adlı eseri kapsamında zarar veren anne arketipi bağlamında gelişim gösteren anne kompleksinin Nazan Bekiroğlu’nun *Mücellâ* romanına izdüşümü incelenmiştir.

Jung, bireyi her ne kadar kendine özgü bir yaşamı var gibi görünse de atalarını, atalarının genel kabullerini yaşayan birer ruh temsilcisi, kurban ve genel kabullerin temelini çok fazla sarsmamak kaydıyla geliştirici olarak nitelemektedir. Farkında olmadan içselleştirilen bu duruma neden olan, Jung’un “2 no” adını verdiği bilinçdışı kavramıdır. Jung bu değerlendirmeleri kapsamında Batı dininde kullanılan “Non foras ire, in interiore homine habitat veritas!” (Dışarıda arama; gerçek, insanın içindedir.) cümlesini aktararak bireyin bilinçdışı sayesinde yüzyıllardır elden ele gezen bir mirasın sürdürücüsü konumunda olduğunu ifade etmektedir (2017, s.121). Bu bilgiler ışığında bireyin dünyaya geldiği andan itibaren bir bilgi yüküne sahip olduğu, zaman içerisinde bu bilgi yükünü geliştirdiği söylenebilir. Kendi hayat tecrübeleri ışında Analitik Psikoloji kuramının temellerini atan Jung, görmüş olduğu düşlerden hareketle ruhun bireye ait bir ruh olmasından öte bir ruhlar bütünü olduğunu yani eski ruhlardan izler taşıdığını öne sürmektedir. Bu izler bireyden bireye ortak bilinçdışının katkılarıyla ve arketipler yoluyla aktarılmaktadır (2017, s.194-195).

Arketip veya ilksel imge mitolojik bir figürdür. Bunlar, deyim yerindeyse, aynı tip sayısız yaşantının psişik kalıntılarıdır. Bunlar, mitoloji panteonunun türlü figürleri ve bölünmüş, yansıtılmış, normal psişik yaşamın görünümüdür. Ancak, mitolojik figürlerin kendi de, yaratıcı fantezinin ürünleridir ve kavram diline çevrilmeleri gerekir. Sadece bu dilin başlangıcı vardır, ancak gerekli kavramlar yaratıldı mı bir kez, ilksel imgelerin kökünde yatan bilinçdışı süreçlerin soyut ve bilimsel anlamını bize verir. Bu imgelerin her birinde bir miktar insan psikolojisi, insan yazgısı vardır, atalarımızın tarihinde sayısız kez yinelenmiş ve genelde hep aynı seyri izlemiş, sevinç ve üzüntülerin kalıntılarıdır. İçinde yaşam sınırlarının eskisi gibi geniş, ama sığ bir akarsu yatağı içinde akacağına, birden büyük bir ırmak hâlinde kabardığı, psişenin derinlerine kazılan bir ırmak yatağı gibidir. Uzun

zaman süreleri boyunca, ilksel imgenin dibe çökmesine yardım etmiş olduğu, o özel koşullar ile karşılaştığında yer alır bu (Jung, 2006, s.323).

Kolektif bilinçaltı her toplumda, mekân ve zaman farklılığına rağmen, benzer arketipleri üretir. Örneğin; doğum her toplumda benzer karşılığı olan evrensel bir temadır (Campbell, 2006, s.70). “Arketipler bağdaşık kümelerdir ve karmaşık değişkenler oldukları için de sembollerden ayrılırlar. Karmaşık olanlar çok sayıda öğrenilmiş çağrışım içerir, bu çağrışımların ifade edilebilmesini sağlayan da, belli bir kültüre mensup insanların büyük bir kısmının bu çağrışımlara aşina olmasıdır” (Frye, 2015, s.132).

İnsan, kavrasın ya da kavramasın, arketiplerin dünyasının bilincinde olmak zorundadır, zira o dünyada doğanın henüz bir parçasıdır ve ona kökleriyle bağlıdır. İnsan ile yaşamın ilkimgeleri arasındaki bağı kopartan bir dünya görüşü ya da toplum düzeni, bir kültür olmamakla kalmaz, giderek bir hapisane ya da ahır hâline gelir. İlkimgelerin şu ya da bu biçimde bilincinde olduğunda, bunlardaki enerji insana akabilir. Fakat aradaki bağı korumada başarılı olunamazsa, bu imgelerde bulunan ve çocuktaki anne baba kompleksinin altında yatan cazibeyi yaratan enerji gerisin geriye bilinçdışına gider. O zaman da bilinçdışına, zihnin önümüze cazip bir hedef olarak koyduğu her görüş, fikir ya da eğilimle ilgili karşı konulmaz bir vis a tergo (itici güç) olarak hareket eden bir güç yüklenir (Jung, 2015, s.32).

Jung, her arketip gibi anne arketipinin de sayısız tezahürü vardır der ve ekler:

Kişisel anne ve büyükanne; üvey anne ve kayınvalide, ilişki içinde olunan herhangi bir kadın, örneğin sütanne ya da dadı, ata ve bilge kadın, daha üst anlamda tanrıça, özellikle de Tanrı'nın anası, Bakire Meryem (gençleşmiş anne olarak örneğin Demeter ve Kore), Sophia (anne- sevgili olarak, ayrıca Kybele- Attis tiplmesi, ya da kız (gençleşmiş anne, sevgili); kurtuluş arzusunun hedefi (cennet, Tanrı krallığı, göksel Kudüs); geniş anlamda kilise, üniversite, kent, ülke, gök, toprak, orman, deniz ve akarsu; madde, yeraltı dünyası ve ay, dar anlamda doğum ve döllerme yeri olarak tarla, bahçe, kaya, mağara, ağaç, kaynak, derin kuyu, vaftiz kabı, kap biçiminde çiçek (gül ve lotus); büyüdü daire olarak (Padma olarak Mandala) ya da Cornucopiatypus (bereket boynuzu); daha dar anlamda rahim, her tür oyuk biçim (örneğin vida yuvası); Yoni; fırın, tencere; inek, tavşan, her tür yararlı hayvan. Bütün bu simgeler olumlu, iyi bir anlam ya da olumsuz, kötü bir anlam taşıyabilirler. Benzer özellikler kader tanrıçalarında (Moria'lar, Graia'lar, Norna'lar) da görülür; uğursuz simgeler cadı, ejderha (balık ve yılan gibi yutan ve boğan her hayvan), mezar, tabut, derin su, ölüm, kâbus ve umacıdır (Empusa, Lilith vb.) (Jung, 2015, s.21- 22).

Anne arketipinin özellikleri anne'-likle ilgilidir ve onun etrafında oluşum göstermektedir:

“(…)dişinin sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkaran ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan” (Jung, 2015, s.22).

Annenin etiyolojik ve travmatik etkileri iki grupta değerlendirilebilir. Bir, annenin sahip olduğu karakter ve tutum çerçevesinde ortaya çıkanlar; diğeri, görünürde annenin sahip olduğu ancak aslında çocuğun zihin dünyasında anneye yansıttığı fantastik özellikler (Jung, 2015, s.23). Anne ve çocuk arasında ortaya çıkan bu etkileşim kapsamında Jung, çocuklarda meydana gelen nevrozun nedeninin anne ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Çocuk doğası normal bir gelişim gösterme meylinde iken eğer nevroz meydana geliyorsa bu durumda vakaların nedeni anne ve babada özellikle annede aranmalıdır (Jung, 2015, s.23). “Örneğin, aşırı evhamlı bir annenin çocuklarının düzenli olarak rüyalarında annelerini kötü bir hayvan ya da bir cadı olarak

görmeleri, çocuk ruhunda bir bölünmeye, böylelikle de nevroz hastalığına yol açar” (Jung, 2015, s.24).

Anne kompleksi kaynağını anne arketipinden almaktadır. Jung, erkek ve kız çocukları için bu komplekslerin farklı karşılıkları olduğunu belirtmektedir:

Erkek çocuktaki tipik eşcinsellik, Don Juanizm, bazen de iktidarsızlıktır. Eşcinsellikte heteroseksüel unsur bilinçdışında anneye bağlanmıştır, Don Juanizmde ise anne bilinçdışı olarak “her kadında” aranır. Anne kompleksinin oğul üzerindeki etkileri Kybele-Attis ideolojisinde görülebilir: kendini hadım etme, delirme ve erken ölüm. Cinsiyetler farklı olduğu için oğuldaki anne kompleksi saf değildir. Erkekteki anne kompleksinde anne arketipinin yanı sıra cinsel partnerinin imgesinin, yani anima’nın da önemli bir rol oynamasının nedeni bu farklılıktır. Müstakbel erkeğin karşılaştığı ilk dişi yaratık annedir ve anne, açıkça ya da gizlice, kabaca ya da nazikçe, bilinçli ya da bilinçsiz, oğulun erkekliğini ima etmeden duramaz; oğul da annenin dişiliğinin giderek farkında varır ya da en azından bilinçsizce, içgüdüsel olarak buna yanıt verir. Böylece, oğulda, kimlikle ya da kendini farklılaştırmaya dirençle ilgili basit ilişkiler erotik çekim ya da itmenin faktörleriyle sürekli iç içe geçer (Jung, 2015, s.25).

Yalnızca kızdaki anne kompleksi saftır ve karmaşık değildir. Burada, annenin etkisiyle dişi içgüdülerin aşırı güçlenmesi ya da tamamen yok olana kadar zayıflaması söz konusudur. İçgüdülerin aşırı güçlenmesi, kızın kendi kişiliğinin bilincinde olmamasına yol açar, içgüdülerin zayıflaması ya da ortadan kalkması durumunda ise içgüdüler anneye yansıtılmıştır (Jung, 2015, s.25).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde anne kompleksinin erkek ve kız çocuklar için hem olumlu hem de olumsuz yanları olduğunu söylemek mümkündür.

Nazan Bekiroğlu’nun *Mücellâ* romanı, annesinin ekseninde hayatını yaşamış ve sonunda annesine benzemiş Mücellâ’nın hayat hikâyesidir. Campbell, kişinin çocukluğun duvarları içerisinde hapsedildiğini, kapıdan geçerek dışarıdaki dünya ile iletişim kurmayı istediği anda eşik muhafızı olarak duran anne ve baba ile karşı karşıya kaldığını belirtir. Eğer çocuk kapıdan geçme isteğini korku ve çekingenlik nedeniyle gerçekleştiremezse “dışarıdaki dünyaya doğmayı başaramaz” (2010, s.77). Bu çerçevede değerlendirildiğinde Mücellâ, sınırlarını bahçenin bir ucunda yer alan karayemiş fidanının belirlediği evden dünyaya doğmayı başaramamıştır denilebilir.

Romanda anne önemli bir yere sahiptir. Bu eser özelinde, annelerin çocukları üzerinde olumlu veya olumsuz anlamda nasıl bir yere sahip olduğunu görmek mümkündür. Eserde Neyyire Hanım-Mücellâ ve Fahir, Müzeyyen Hanım-Yusuf Ziya, Mümine Hemşire-Filiz, Nefise Hala-Şerafettin Yüzbaşı ve Rengin, Pervin-Nazlı anne-çocuk ilişkileri kapsamında değerlendirilebilir. Ancak anne kompleksi çerçevesinde değerlendirilmeye uygun olan Neyyire Hanım-Mücellâ, Müzeyyen Hanım-Yusuf Ziya ilişkisidir. Mümine Hemşire ve Pervin kızlarına annelikte aşırıya kaçmadan davranmış ve onlarla hayatın arasına bir duvar örmekten, sınır çizmekten uzak durmuşlardır. Nefise Hala, gençliğinde yaşamış olduğu tecrübe nedeniyle çocuklarına sığınmış ancak o da ölçülü hareketler sergilemeyi tercih etmiştir. Şerafettin

Yüzbaşı, yetiştirilme tarzı ve konumu gereği anne ile aşırı ilişki içerisinde olmadan belli bir mesafede kalabilmiştir.

Anneliğe Özgü Unsurların Hipertrofisi

Jung'un anneliğe özgü unsurların hipertrofisi adını verdiği durum, dişilik ekseninde kadının annelik içgüdüsünün aşırı gelişmiş olmasıdır. Bu durum, bazı olumlu ve olumsuz özellikleri beraberinde getirmektedir. Anneliğe özgü unsurların hipertrofisi ekseninde olumsuz özelliklerin başında kadının kendi kişiliğini geri plana attığı, erkeği yalnızca bir dölleme aracı olarak görüp herhangi bir canlı varlık veya nesne gibi bakılması gereken şekilde konumlandığı bilinmektedir. Kadın, hayatı başkalarının hayatı üzerinden yaşar ve kişiliğini geri plana attığı için o yaşamlarla özdeşleşme eğilimindedir. Doğurmuş olduğu çocukları kendisi için “raison d’etre” (varoluş nedeni) olarak görmektedir. Onların hayatının şekillenmesinde aktif bir rol oynar çünkü kendi hayatı da onların eksenindedir (Jung, 2015, s. 26-27).

Tıpkı Demeter gibi, kızına sahip olma hakkını tanrılardan zorla alır. Eros yalnızca annelik ilişkisi biçiminde gelişmiş, ama kişisel olarak bilinçdışı kalmıştır. Bilinçdışı bir Eros ise kendini daima iktidar hırsıyla ifade eder; bu nedenle de bu tip kadınlar, güya kendilerini feda etmelerine rağmen, gerçek bir fedakârlıkta bulunacak durumda değildirler, tam tersine, annelik içgüdüsünü, hem kendi kişiliklerini hem de çocuklarının özel yaşamını mahvetmeye varacak kadar gözü dönmüş bir iktidar hırsıyla dayatırlar. Böyle bir anne kendi kişiliğinin ne kadar az bilincindeyse, bilinçdışı iktidar hırsı da o kadar şiddetlidir. Bu tipteki birçok kadına uygun simge Demeter'den ziyade Baubo'dur. Akıl, kendisi için geliştirilmemiştir, genellikle ilk baştaki düzeyinde kalmıştır, yani ilk hâlini korumuştur, başboştur, vicdandan yoksundur, ama bir yandan da dosdoğru, zaman zaman da doğa kadar derindir. Ama kadın bunun farkında değildir, bu nedenle de ne zekâsını gösterebilir ne de zekâsının derinliğine felsefi bir hayranlık duyabilir, hatta ne söylediğini bile unutabilir (Jung, 2015, s.26-27).

Mücellâ romanı içerisinde yer alan Neyyire Hanım, anneliğe özgü unsurların hipertrofisi bağlamında değerlendirilebilir. Eşi Tevfik Efendi'nin ölüm haberini aldığı anda on dört yaşında bir erkek çocuğu annesi olan Neyyire Hanım, ikinci çocuğuna hamiledir. Babasız büyüyen Fahir ve Mücellâ'ya babanın otoriter yokluğunu hissettirmemek adına görevi devralmış bir annedir. Ev ve bahçe işleri konusunda hassas bir tavır takınan Neyyire Hanım romanda şu şekilde tasvir edilmektedir:

Neyyire Hanım ellili yaşlarına henüz girmiştir ama daha fazla zannedilebilir. Gülerken bile yüzünü terk etmeyen sert bir ifadesi vardır çünkü. Bol ışıklı ela gözlerinden hiçbir şey kaçmaz. Evde daima ensesinden düğümlü bir yaşamak. Dışarıda, kıssa başörtüsü üzerine çift çubuklu yün atkı, yazsa siyah şifon çatma baş. Bir yanı Cumhuriyet öncesinde kalmış eski kadınlardandır (Bekiroğlu, 2015, s.20).

Evi, evin içindekileri ve özellikle “babasız bir kız çocuğu” olan Mücellâ'yı dışarıdan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı korumak için duvar önemli bir nesne görevindedir. “Erkeksiz ev”in koruyucusu olan bu duvarın bir köşesinde Mücellâ'nın hayatının sınırlarını belirleyen bir karayemiş fidanı bulunmaktadır:

“Bak, bu karayemiş ağacının ötesinde, sokakta kötü adamlar vardır. Küçük kızları kaçıır, türlü fenalık yaparlar.” Mücellâ küçük kızların başına gelen türlü fenalıkların neler olduğunu bilecek çapta değildi. Ama koca çınar yine de ürkütücü sahneler tafsil etti ve “Bak” diye ısrarla yineledi. “Şu karayemişden bir adım öteye geçmeyeceksin. Tamam mı?” “Tamam” dedi Mücellâ, karayemişin ötesinde sinema makinesinin kolu döndükçe çığlıkları ve kahkahaları artan kızların seslerini iştirken bile “Neden?” diye sormak aklının ucundan geçmeden. “Tamam.” Çünkü o bilirdi ki annesi bir şeye “Hayır” dediyse bir bildiği vardır. Ona karşı gelinmez. O hem anne hem babadır (2015, s.48).

Neyyire Hanım’ın hayatının tek amacı Mücellâ’nın “kazasız belasız” bir yuva kurmasıdır. O nedenle Mücellâ’nın beşinci sınıftan sonra okula devam etmesi Neyyire Hanım için tehlike arz etmektedir.

Mücellâ’nın beşi bitirdiği o günlerde Neyyire Hanım yükünün yarı yarıya hafiflediğini hissetti. Babasız kız çocuğu yetiştirmenin mektep kısmını sırtından atmıştı. Bundan gerisi gözüne daha kolay göründü. Böyle giderse Neyyire Hanım’ın hayattaki en büyük dileği gerçekleşinceye yani hayırlı bir kısmeti çıkıp Mücellâ bir yuva kuruncaya kadar geçecek zamanı kazasız belasız atlattmak zor olmayacaktı. Fakat yine de dikkatli olmak gerekti. “Kız dediğin iffetinden tanınır” derdi Neyyire Hanım. Ortalıkta fazla görünmemeliydi kız kısmı. Onun için tedbiri elden bırakmamalı, dizgini en baştan sıkı tutmalı, düğümünü sıkı atmalıydı şimdiden. Bir kızın yarımını -bir yuva kurmak- garanti altına almanın yolu onun bugününün sınırlarını çizmekle mümkün olabilirdi en fazla ve o da bahçedeki karayemişin işaret ettiği sınır taşından öteye geçemezdi (2015, s.40-41).

Neyyire Hanım, toplumsal kurallara sıkı sıkıya bağlı ve namus algısını her şeyin üstünde tutan bir kadındır. Dönemin siyasi hayatı değişim göstermeye başlamış ve bu durum sosyal hayatta da bazı değişikliklerin yaşanmasının önünü açmış olsa da o kendi korunaklı limanı olan katı kurallarını bir an bile olsa esnetmeye lüzum görmemiştir. Aşırı kuralcılık ve yer yer despotizme varan bu tavırlardan, Neyyire Hanım’ın da bu şekilde yetiştirildiğini anlamak güç değildir. Bu kuralları görmüş, yaşamış ve kız çocuğu yetiştirirken uygulamıştır denilebilir. Adetler, inançlar, gelenek ve görenekler Neyyire Hanım için kıymetlidir ve her şey usulüne göre yapılmalıdır. Romanda Hıdrellez kutlamaları ve sonrasında bahçeye bir avuç fasulye ekmesi bu durumu örneklendirir niteliktedir. Ekilen fasulyenin gövdesindeki eğrilikleri gören Neyyire Hanım bu durumu atlatılan bir tehlikeye yormuştur:

Allah muhafaza, demek o fasulyeyi toprağa ekmeseydi, tuzu suya karıştırıp dökmese, bütün bu eğrilikler -vaktine saatine denk geldiyse tabii- müstakbelde doğacak bir bebeğe geçecekti. Evinde, beşikte olsun bir kız çocuğu bulunan hiçbir anne ihmal etmezdi bu yüzden Hıdrellez tuzunu, fasulyesini ve zamanın ne çabuk geçtiğini en çok anneler bilirdi (2015, s.54).

Neyyire Hanım’ın zihin dünyasında babasız bir kız çocuğu, namus algısıyla eşdeğerdir ve bir anne için bir kız çocuğunu babasız büyütüp namusuyla evlendirebilmek bir zafer niteliğindedir. Ona göre bir kızın isminin bile bir erkeğin ağzına alınması tehlikelere açık bir durumdur. Sokakta gezerken Mücellâ’ya seslenmesi gereken bir durum olduğunda ona kendi ismiyle değil abisi Fahir’in ismiyle seslenmesi de bu nedenledir:

Mücellâ bu seslenmeye biraz kızsı daha çok gülse de Neyyire Hanım genç kızların, hatta parmak kadar kız çocuklarının adının, çarşıda pazarda, yolda izde öyle uluorta seslendirilmesinden oldum olası hazzetmezdi. Bir kadının en büyük erdemi isminden az bahsedilmesiydi ona göre ve ismini korumak kız kısmının en önemli vazifesiydi. Çünkü çenesi düşük erkek milleti için bir genç kızın adını öğrenmek bile başlı başına bir olaydı. Ağızlarına sakız ederlerdi o ismi de kimselerin ruhu

duymazdı. Öyleyse neme lazım kız bu, adını fukara-yı sabirinden bile kimse öğrenmese o kadar iyiydi (2015, s.83).

Mücellâ'nın abisi Fahir, evlenip evden ayrılınca Neyyire Hanım hayatının merkezine Mücellâ'yı almıştır. Anneliğin verdiği koruma içgüdüsünün Neyyire Hanım'da aşırı gelişmiş olması Fahir'i "mücadele edecek, kazanamasa bile yarası beresiyle devrilip gidecek erkekler" (2015, s.31) zümresinden ayırmış, Mücellâ gibi baskı altında tutulabilir ve yönlendirilebilir bir kişi hâline getirmiştir. Roman içerisinde Fahir, genel çerçevede erkek çocuklardan çok beklenmeyen bir mizaca sahip olmasıyla tanıtılmaktadır:

Neyyire Hanım'ın ikliminde yetişen her şey gibi Fahir de mutedil mizaçlıydı. Gerçi erkek kısmından celal beklerdi Neyyire Hanım fakat kaderin oyunu işte. Fahir'in görünürde aslanlar gibi delikanlı olduğuna kimse laf edemese de davranışları, bakışları, sesi, hatta öfkesi; gürleyen yıldırımlar, sırt verip yaslanılacak yüce dağlardan çok sessiz sedasız akan cılız dereler gibiydi. Fakat asıl Keriman bu kapıdan içeri adım attığı andan itibaren anlamıştı Neyyire Hanım, Fahir, beklediği gibi değildi. Üstelik bu itidal Keriman'a göre de bir erkek için gereğinden fazlaydı (2015, s.30).

Neyyire Hanım'ın baskın tutumu sadece Fahir ve Mücellâ üzerinde kendini göstermekle kalmamış çevresinde bulunan diğer insanlar üzerinde de hâkimiyet kurma noktasına gelmiştir. Filiz'in kız isteme merasiminde Mümine Hemşire'ye söylediği sözler bu durumu örnekendirir niteliktedir: "Sen bir köşede otur. Söze de fazla karışma hemşire. Kız anasıydın. Ağır ol batman gel' dedi. 'Unutma Filiz benim kardeşimin yadigârı. Ben onun babası sayılırım. Babasının olduğu yerde sana söz düşmez'" (2015, s.98).

Roman içerisinde Neyyire Hanım ile ortak özelliklere sahip bir diğer isim de Yusuf Ziya'nın annesi, Paşazade'nin eşi Müzeyyen Hanım'dır. Müzeyyen Hanım'ın Neyyire Hanım'dan farkı eşi Paşazade'nin hayatta olmasıdır. Lakin Paşazade, hayatını siyasetle çevrelediği için aile içerisinde olan biten her durumun kontrolü Müzeyyen Hanım'a kalmıştır. Müzeyyen Hanım oğlu üzerinde baskın bir tavır takınıp, hayatını şekillendirmek isterken meydana gelen iki olay anne-oğul çizgisinde annenin otoriter yapısı ve annelik vasfını kullanmasını örneklemektedir. Anne ve oğlu karşı karşıya getiren ilk olay eğitim, ikinci olay da evlilik üzerine şekillenmiştir. Oğlunun doktor ya da mühendis olmasını isteyen anne için Yusuf Ziya'nın kararlı tavrı şaşırtıcıdır. Çünkü Müzeyyen Hanım'ın gözünden Yusuf Ziya, annesiyle kendisini birbirine bağlayan göbek bağına bir kız çocuğu gibi taşımaktadır. (2015, s.144)

Yusuf Ziya'nın kararlı tavrı karşısında bir süre direnen anne, daha sonra rıza gösterir ve Yusuf Ziya, Viyana'da eğitim hayatını sürdürür. Üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa geçtiği yaz Yusuf Ziya, Viyana'dan bir evlilik kararıyla memleketine dönmüştür. Müzeyyen Hanım, Yusuf Ziya ile Suna'nın evlenme haberine anneliği üzerinden karşı çıkmıştır. "Rızam yoktur. Olmaz. Dünyalar bir araya gelse olmaz. Sütümü helal etmem ki olmaz" (2015, s.145).

Müzeyyen Hanım, anneliğin gücünün farkındadır ve bu durumu oğlunun Suna ile evlenmesini engellemek için kullanmaktadır. Sütümü helal etmem sözü bu doğrultuda annenin çocuk üzerindeki sonsuz hâkimiyetinin bir tezahürüdür. Çocuğun dünyaya geldiği anda karşılaştığı, tanıştığı ilk kişi annedir. “(...) o dünya yaratıcısı, ölümsüz anne, ölümsüz bakiredir. Aşılmazı aşar, beslenmezi besler ve yaşayan her şeyin yaşamıdır” (Campbell, 2010, s.132) Bu sözü merkeze alarak “Sen benimsin, bendensin” diyerek Yusuf Ziya üzerinde duygusal anlamda da bir baskı kurmaktadır. Müzeyyen Hanım’ın gözünde Suna, daha önce evlendiği ve zadedgân sıfatına sahip olmadığı için öncelikle bu aileye uygun değildir. Bu nedenle oğlu verem olduğunda bile anne, bu evliliğe karşı olan gerçekçi yaklaşımına duygularını karıştırmamış ve oğlunun hayatını kendi elleriyle şekillendirme çabasından vazgeçmemiştir.

“Ben seni, senin kendini tanıdığından daha iyi tanırım, daha iyi anlarım. Senin mizacında ateş yoktur. Su gibi akıyorsun sadece, önüne gelene ucuz bir çiçek gibi açıyorsun. Bu yüzden yanlış kararlar alıyorsun. Ben sadece senin kararlarını düzeltiyorum.” Yusuf Ziya yüzü kıpkırmızı, gözleri birer ateş parçası, o da yerinden doğrulurken: “Koysana kendini benim yerime. Görmüyor musun? Öleceğim” dediğinde Müzeyyen Hanım ensesindeki sımsıkı topuzu düzeltti. “Korkma” dedi. “Kimse aşktan ölmez. O işler sadece masallardadır. Bir de romanlarla filmlerde. Hangi ateş sonsuza kadar yanmış ki? Biraz tüter sonra sönersin. Birazcık acı çekeceksin. Ama bir ömür pişmanlık duymandan iyidir. Sonra bana teşekkür edeceksin. Gerçeğe dön artık. Kendine de ailemize de yakışmayan işler eyleme” (2015, s.147).

Müzeyyen Hanım verdiği savaşta galip gelmiş, Yusuf Ziya ile Suna’nın evlenmesinin önüne geçebilmiştir. Bu süreçte çevresinden gelen uyarıları dikkate almamış ve mücadelesini sonuna dek sürdürmeyi tercih etmiştir. Yusuf Ziya, direnç gösterip aşkına sahip çıkmak istese de annesini yok sayabilecek güçte değildir. İçinde bulunduğu durum tam anlamıyla bir kabullenıştır. Anne, onun için ezilip geçilemezdir. Yusuf Ziya’nın Suna için yazdığı mektup çerçevesinde zihnindeki anne’-yi anlayabilmek mümkündür. “Dinimi Allah bilir, ahlakım ise annemdendir.” (2015, s. 159) cümlesi bu mektup içerisinde geçen ve anne-oğul özdeşliğini açıklayan cümlelerden biridir.

Annem. Mayam onun rahminden. Ben ve annem. Her birimiz tek başına isyankâr. İki kişi yanılmış da biri günahkâr. Birini yoldan çıkaran var biri sadece kendisi. Çocuk kötülük yapar ama yaptığının farkında değildir. Adını koyamaz çünkü. Bir çocuğu benim annem. Hâlâ çocuğu. Hâlâ bihaberdi. Açıkça söyledi. Açıkça söylemese böyle kısaltmazdı yolları. Bir yanı öbür yanını önce yıktı sonra yıktığının başına diktği taşı okşayarak ağladı. Bu yüzden bana en fazla kötülük yaptığı anda bile annemden nefret etmedim. Zalimdi ama masumdu benim annem. Masumiyetin bozulması gerekti. O yüzden mi sen geldin? O yüzden sende bütünleşsem de annemde tamamlandım ben. Annem, ben gerçekleşeyim diye kaderin bana biçtiği elbise. Vesile. Sebeplerin bütünü. Annem, zalimim ve kınayıcı, benim ağlayıcı kadını. Benim suçum. Benim masumluğum (2015, s.166-167).

Yusuf Ziya, annesi tarafından hassas ve kırılgan yetiştirilmiş annesini üzmemek için neredeyse her dediğini kabul etmiştir. Annesinin olumlu ve olumsuz tüm özelliklerini benimsemiş, hayatını annesinin ellerine teslim etmiştir. Çocuğa ve dünyaya besleme ve koruma özellikleriyle hayat veren anne, aynı zamanda ölümün de kapılarını aralayabilir. Anne, üzerinde iyi-kötü, olumlu-olumsuz, yaşam-ölüm tezatlarını barındıran bir varlıktır. Yusuf Ziya’nın

anne-çocuk, zalim-masum tezatlarıyla konumlandırmaya çalıştığı anne, Campbell'ın annenin evrensel anlamda “iyi” ve “kötü”yü birleştirmesi ekseninde değerlendirilebilir:

O ayrıca ölen her şeyin ölümüdür. Varoluşun tam bir çevrimi, doğumdan ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık ve mezara dek onun hükmündedir. Rahim ve mezardır: doğurduğu yavrularını yiyen dişi domuzdur. Bu yüzden, hatırlanan annenin yalnız kişisel değil, evrensel iki hâlini sergileyerek “iyi”yi ve “kötü”yü birleştirir. Sofunun, ikisini de eşit soğukkanlılıkla birleştirmesi beklenir. Bu alıştırma ruhu çocukluğa has, uygunsuz duyarlık ve takıntılarından arınır; zihni öncelikle, mutluluğu ve mutsuzluğu olan çocuksu insan rahatlığına göre “iyi” ve “kötü” olarak değil, varlığın doğasının yasa ve imgesi olarak var olan esrarlı varlığa açılır (Campbell, 2010, s.132).

Jung'un anne kompleksi olarak adlandırdığı durum çerçevesinde Yusuf Ziya, annesinin baskın anneliği karşısında hayata karşı daha pasif ve içedönük bir tutum içerisinde kalmıştır.

Anne kompleksi psikopatolojik bir kavram olduğu için, daima incinme ve hastalık kavramlarıyla ilintilidir. Fakat bu kavramı biraz fazla dar olan patolojik çerçevesinin dışına çıkardığımızda ve ona daha geniş, daha kapsamlı bir anlam yüklediğimizde, olumlu etkilerinden de söz edebiliriz: oğulda, eşcinselliğin yanı sıra ya da yerine, Eros'un farklılaşması görülür örneğin (Platon'un Şölen'inde bu tür imalar vardır); ayrıca, feminen bir unsurun kesinlikle zarar vermediği gelişmiş bir estetik ve zevk, dişi eşduyum yeteneğiyle genellikle mükemmel bir düzeye çıkan öğretici kapasitesi, son derece olumlu anlamda muhafazakar olup geçmişin tüm değerlerini sadakatle koruyan bir tarih bilinci, erkek ruhları arasında şaşırtıcı zariflikte bağlar kurulmasını sağlayan, hatta cinsiyetler arasındaki dostluğu imkânsızlığın lanetinden kurtaran bir dostluk anlayışı, ecclesia spiritualis'i (ruhsal birlik) gerçekliğin ta kendisi yapan zengin bir din duygusu ve nihayet, vahiy için son derece elverişli bir kap olan ruhsal bir açıklık biçiminde tezahür edebilir. Olumsuz anlamda Don Juanizm olan şeyin, cesur, kararlı bir erkeklik, en büyük hedeflere ulaşma hırısı, tüm budalalıklara, saplantılara, haksızlığa ve tembelliğe muhalif bir ruh, ödün vermez, sağlam bir irade, dünyanın muammalarından bile ürkmeyen bir merak, ve nihayet, insanlara yeni bir yurt kuran ya da dünyaya yeni bir çehre kazandıran devrimci ruh gibi olumlu tezahürleri olabilir (Jung, 2015, s.25-26).

Anne kompleksinin incinme ve hastalık kavramlarıyla ilintili olduğunu belirten Jung'un görüşlerinin Yusuf Ziya'ya yansımaları vereme yakalanmasıyla ilişkilendirilebilir. Yusuf Ziya, hayat karşısında cesur, kararlı bir tutumdan ziyade hassas bir tutum sergilemiştir. Anne kompleksinin olumsuz özelliklerini üzerinde taşıyan Yusuf Ziya, Don Juanizm'in olumlu yanlarını sergilemekten geri durmuştur denilebilir. Hayatını annesi ve başkalarını merkeze alarak yaşamıştır. Eser içerisinde yer alan bu özellikleri ile Mücellâ'nın “bile” hayata tutunmak için bazı sebeplerle boğuştuğu ancak Yusuf Ziya'nın rüzgâra teslim olduğunu söylemek mümkündür. (2015, s.221-222).

Müzeyyen Hanım'ın annelik içgüdüsünün aşırı gelişmesiyle gösterdiği tutum Yusuf Ziya için anne'-yi saygı değer ve sözü dinlenmesi gereken bir varlığa dönüştürmüştür. Annelik içgüdüsünün aşırı hipertrofisinin olumlu yönü, tüm insanlığın zihninde yer etmiş saygın bir anne imgesi oluşturmaktır. Yetişkinlerin sığınak noktası olarak gördüğü ve doğayla özdeşleşen anne, “anne sevgisidir, benim deneyimim, benim sırrımdır.” Mater natura ve mater spiritualis (doğa ana ve tinsel ana) imgesi çerçevesinde bireyin yaşamının çocukken emanet ve teslim edildiği anne, yaşamın tamamıdır (Jung, 2015, s.31).

Annenin baskın ve korumacı özellikleriyle şekillendirdiği bir hayatı yaşayan Yusuf Ziya, Jung'un görüşlerini destekler bir tavırla yaşamını annesine emanet etmiştir denilebilir.

Anneyle Özdeşleşme/Salt Kız-Çocuk

Kadınlarda anne kompleksi Eros'un aşırı gelişimi ile nihayete ermezse kız anneyle özdeşleşerek, onun yolunda gitme ve kendi kişiliğini anneyle yansıtma eğilimindedir.

Bu kadınlara anneliği, sorumluluğu, kişisel bağlılığı ve erotik arzuları anımsatan her şey onlarda aşağılık kompleksine neden olur ve onları bunlardan kaçmaya zorlar; kaçıp sığındıkları yer, kıza tümüyle ulaşılmaz gelen her şeyi mükemmel bir biçimde, denebilir ki bir üstkişilik olarak yaşayan anneden başkası değildir elbette. Kızın istemeye istemeye hayran olduğu anne, onun yaşayacağı her şeyi inceden yaşayıp tüketir. Kız ise kendini feda ederek anneyle yapışmakla yetinir, bir yandan da bilinçsizce, denebilir ki kendine rağmen, annenin tiranı konumuna yükselir, fakat bunu tam bir sadakat ve boyun eğme maskesi altında yapar. Annesi tarafından gözle görülür bir biçimde kanı emilen ve sürekli bir kan transfüzyonuyla annesinin hayatını uzatan kız bir gölge gibi yaşar. Kanı çekilmiş bu bakireler evliliğe karşı bağışık değildirler. Tam tersine, bir gölge gibi yaşamalarına ve pasifliklerine rağmen, ya da işte tam da bu yüzden, evlilik piyasasında çok revaçtadırlar (Jung, 2015, s.28-29).

Anneyle özdeşleşen kız, annesinin eteğine yapışmış, her an dibinde yer alan ve günün sonunda anneyle dönüşendir. Anne ile kurduğu bu ilişki hayatını çepeçevre kuşattığı için kız yaşam karşısında yardıma muhtaçtır ve karşısında “en yumuşak kuzu bile kurt kesilebilir.” (Jung, 2015, s.29).

Üçüncü tipin, yani kendi içgüdüleri felç olup anneyle özdeşleşen kadının daima koca bir sıfır olması gerekmez. Aksine, eğer normal biriye, boş kabın özellikle de yoğun bir anima yansıtmasıyla doldurulması olasılığı vardır. Nitekim, böyle bir kadının yazgısı buna bağlıdır: bir erkeğin yardımı olmadan biraz olsun kendini bulamaz; annenin elinden tam anlamıyla çalınması gerekir. Üstelik, kendine biçilmiş rolü uzunca bir süre büyük bir gayretle oynar. Fakat sonunda bundan bıktıkça, kendisinin kim olduğunu keşfedebilir. Bu tür kadınlar salt bir meslek ya da yetenekle özdeşleşerek var olan, ama bunun dışında bilinçsiz olan ve de öyle kalan erkeklere fedakâr bir eş olabilirler (Jung, 2015, s.35).

Mücellâ, dünyaya geldiği andan itibaren annesinin etki alanı içerisinde kalmıştır. Babasının daha Mücellâ doğmadan hayatını kaybetmiş olması Neyyire Hanım'ın kendini evin babası olarak da konumlandırmasına sebep olmuştur. Bu durum Neyyire Hanım'ın Mücellâ ve abisini dışarıdan gelecek türlü tehlikelere karşı hazırlama ve koruma içgüdüsünün güçlenmesini sağlamıştır. Bu bağlamda tehlikelerden korumak üzere Mücellâ'nın etrafına çizilen sınırlar Mücellâ'yı tekil anlamda bir varlıktan ziyade anne ile anılan, anne ile tanınan bir isme dönüştürmüştür. “Tanımaktır anlamının ilk şartı. Sevmek anlamaktan sonra gelir ve Mücellâ'yı anlamak için önce Neyyire Hanım'ın bahçesine bakmak gerekir” (2015, s.19).

Mücellâ, annesi tarafından “babasız kız çocuğu” olması nedeniyle sürekli korunmuş, beşe kadar okutulmuş ve eğitim hayatı annesinden öğrendikleri ile yetinmesi istenilerek sonlandırılmıştır. Neyyire Hanım artık her şeyi bilen, öğretebilen bir öğretmen edasıyla ona hayatın tüm sırlarını ve sınırlarını öğretmeye gayret göstermiştir. Eve gelen misafire nasıl hizmet edilmesi

gerektiğini, ev temizlerken ve yemek yaparken dikkat edilmesi gereken kuralları, bir kızın toplum içerisinde nasıl davranması gerektiğini Mücellâ annesinden öğrenmiştir. Bu süreçte Neyyire Hanım kızını takip etmiş ve en sonunda öğrencisinin öğretilenler karşısındaki başarısını görünce sevincini gizleyememiştir. “Allah’a hamdolsun, belli ki yetim yavrusu anacığını üzmeden büyüyecekti” (2015, s.49-50). Annesinin sözünü dinleyen, sorgulamayan Mücellâ, *Dede Korkut Hikâyeleri* içerisinde yer alan erkeklerin bir olağanüstü durum ile karşılaştığında isim alabilmelerine atıfla hayatı kabullenışı çevresinde o kadar olağan bir hayat yaşamıştır ki eser içerisinde bu durum “Hani, Dede Korkut zamanında yaşayan bir oğlan olsaydı Mücellâ adsız kalırdı.” (2015, s.51) şeklinde ifade edilmiştir. Romanda Mücellâ’nın isminin çevresi tarafından bireysel bir şekilde kullanılmaması, Neyyire Hanım ve Mücellâ şeklinde annesinin isminden sonra kullanılması çerçevesinde Mücellâ’nın tek başına bir varlık sürdüremediği söylenilebilir. Bazı durumlarda Mücellâ’nın özellikleri sayılırken de isminin anılmadığını ve “Neyyire Hanım’ın hamarat kızı”, “Neyyire Hanım’ın uslu kızı” gibi ifadelerle roman içerisinde yer aldığı düşünüldüğünde annenin varlığının her zaman hissedildiğini söylemek mümkündür.

Hayatı annesinden ibaret olan Mücellâ’nın annesinin ölümü bir nevi kendi ölümüne sebebiyet veren bir hadisedir. Annenin ölmesi Mücellâ üzerinde annenin yerini tutma, onu devam ettirme şeklinde bir duyguya dönüşmüştür. Neyyire Hanım’ın, babası olmayan kız çocukları için sürekli vurguladığı sözler, ölümünden sonra anneye dönüşümünü belirgin bir şekilde göstererek Mücellâ’nın sözlerine yerleşmektedir. Pervin’in eşinin öldüğünü ve Nazlı’nın babasız kalmasını öğrenince verdiği tepki bu durumu örneklendirir niteliktedir:

Ama duygudan çok bilgiye dönüşen bir acıyla, haberi öğrendiği anda Mücellâ’nın aklından geçen ilk cümle, bundan sonra ne kadar büyüse de hep on dört yaşında kalacak olan Nazlı’ya dair oldu. Kendisi de hep ana rahminde kalmamış mıydı? Dizlerini döverken “Oyy!” dedi Mücellâ. “Oyy! Babasız kız çocuğu!” (2015, s.263).

Roman içerisinde “nurlu bakire” olarak betimlenen Mücellâ, anne olmamasına rağmen annelik hisleri ile çevresinde var olmuştur. Yusuf Ziya’nın veremle mücadele ettiği dönemde onun başında bir anne titizliğiyle beklemesi, Nazlı’nın saçlarını örmesi, Filiz’in hamileliği sırasında kendisinin de onunla beraber hamileliği ruhunda hissetmesi Mücellâ’yı annelikle özdeşleştiren durumlardandır. Ruhunda kabullendiği ve Filiz ile beraber sürdürdüğü bu annelik hissi Gülümser ve Feriha’nın doğumu sonrasında da devam etmiş, Filiz çalıştığı için çocuklara bakma işi Mücellâ tarafından üstlenilmiştir:

Ama Mücellâ da anne olmadan iki kez anneliği tattı. Çoluk çocuğa karıştı. Çocuk büyütmenin bütün haz ve meşakkatlerini yaşadı. O kadar ki Filiz’in geç kaldığı bir öğle vakti, düğmelerini açtı. Ağlamaktan katılma raddesine gelmiş bebeğin ağzına bal şerbetini kendi memesinin ucundan akıttı. Memeden kesildikten sonra kızlar çoğu geceler “teyzesine” bırakıldığında Mücellâ hafif bir bebek

ağlamasının geceye ne kadar yakıştığını, gecenin ve bebeğin sesinin aynı tınıdan olduğunu anladı. “Ben senin sütannenim” diye Feriha’yı sakinleştirirken Gülümser’in saçlarını okşadı (2015, s.125).

Kendisine ait olmayan çocukları benimseme noktasında Mücellâ bir anne ile yarışacak durumdaydı “(...)ve ne zaman çarşıda pazarda bir çocuk ‘Anne’ diye seslense Mücellâ boş bulunup başını o tarafa çevirdi.” (2015, s.127).

Yusuf Ziya ve Yurdanur’un nikâhları kıyılırken Mücellâ’nın içinden geçenler bir annenin çocuğunun mürüvvetini görme duygusuyla eş değerdir ve onun gözünde evlat artık Yurdanur’a emanet edilmektedir. Mücellâ, yaşlandıkça artık Neyyire Hanım’ın korkması gereken herhangi bir durum söz konusu olmadığından karayemiş fidanının sınırlarını çiğnemiş, sokakla arasındaki bağları kaldırmıştır:

O da fark etti ki Mücellâ’nın yaşı, saçındaki boyaya, yüzündeki pudraya rağmen hakkında dedikodu yapılacak eşiği neredeyse geçmişti. Kaybedecek bir şey kalmayınca korumaya da gerek kalmadı. Neyyire Hanım’ın, Mücellâ üzerindeki hâkimiyetinden vazgeçmesi kendisinin ihtiyarlığıyla değil Mücellâ’nın yaşlanmasıyla başladı (2015, s.202).

Mücellâ’nın hayata karışması, sosyal hayatta Mücellâ’ya karşı kullanılan ve Mücellâ’nın kullandığı sıfatların değişimiyle paraleldir:

Sadece yüzünde geçmemişti yıllar Mücellâ’nın, kendisini hitaplarda da göstermişti. Yıllar önce herkes için “kızım”ken sonra “kardeşim”e dönüşmüş, ondan “abla”ya geçilmiş, şimdiyse “teyze” olmuştu işte yedi kat yabancılara. Mücellâ’nın hitapları da ters yönde ilerlemiş, herkes önce “amca, teyze” sonra “abi, abla” sonra “kardeşim” şimdi de “kızım, oğlum” olmuştu onun için. Çevresinde “dede, nine” dediği kimse kalmamıştı neredeyse (2015, s.213).

Mücellâ; hayatı seyretmiş, yanında olan bitenle annesinin izni ölçüsünde ilgilenmiş, annesinin sosyal çevresini kabullenmiş ve başkalarının mutluluğuyla mutlu olmuş, üzüntüsünü paylaşmış bir bireydir. Anne’-nin varlığı ile kendini anlamlı kılmış, anneyi kaybettikten sonra hayat karşısında yalnız kalmış bir acemiye dönmüştür. Yaşının ilerlemiş olması ve annesi ile uzun süre beraber yaşamının öğrettiklerinden hareketle hayatını devam ettirmiş görünse de kaybettiği sadece annesi değil hayatı olmuştur. Mücellâ için hayat anne ile başlamış anne ile devam etmiş ve anne ile sonlanmıştır. Bir bebek olarak doğduğu evden anneye dönüşümünü gerçekleştirerek ayrılmıştır. Doğduğu günden annesinin ölümüne kadar her zaman Neyyire Hanım’ın kurallarını benimseyen Mücellâ’nın ölümü bile “tıpkı annesi gibi” olmuştur.

Sonuç

Jung’un anne arketipi kapsamında değerlendirdiği anne kompleksi, bireyin hayata geldiği anda ilk karşılaştığı, koruyucu ve kutsal kabul ettiği anne çerçevesinde oluşturulmuştur. Anne, kendi hayatını çocuklarının hayatının merkezine koyduğunda ve varlığını onların varlığına bağladığında anneliğe özgü unsurların aşırı hipertrofisi adı verilen durum gözlemlenmektedir. Bu durumda anne, çocuklarına kendini adamakta ve bu adayışın karşılığında onlardan da

kabulleniş beklentisi içerisine girmektedir. Anne-çocuk arasında olumlu ve olumsuz bir ilişki ağı kurulmasını sağlayan bu durum, *Mücellâ* romanında anne kompleksinin olumsuz özelliklerini taşıyan Neyyire Hanım-Mücellâ, Müzeyyen Hanım-Yusuf Ziya arasında meydana gelmiştir.

Neyyire Hanım ve Müzeyyen Hanım hayat karşısında katı kuralları olan anneler olmaları ile ön plana çıkmışlar ve çocukları için sınırları belirli hayatlar kurgulamışlardır. Mücellâ'nın kız çocuğu olması ve anneye özdeşleşmesi eser içerisinde olağan bir durum olarak verilmiştir. Bu olağanlığın gerekçesi annenin etken Mücellâ'nın ise edilgen tutumlarıyla doğrudan ilişkilidir. Neyyire Hanım tarafından kurallar ve sınırlar belirlenmiş Mücellâ tarafından bu kurallar ve sınırlar sorgulanmadan anneye tam bir itaat gösterilmiştir.

Yusuf Ziya, erkek çocuk olmasına rağmen annesi ile olan bağlarında anima arketipinin etkisiyle anneyi hayatının merkezine almış, annesinin önüne koyduğu engelleri aşmak yerine kabullenmeyi tercih etmiştir. Yusuf Ziya Mücellâ'ya göre, bu kabullenişin daha çok farkındadır denilebilir.

Mücellâ ve Yusuf Ziya, annelerinin uygun gördüğü hayatı yaşamışlardır. Annenin korumacı yapısı ve “aşırı”lığı nedeniyle Mücellâ evlenmeyi neredeyse aklından bile geçirmemiş, Yusuf Ziya da annesinin uygun gördüğü biriyle evlenebilmiştir.

Jung'un anne kompleksi ekseninde değerlendirilen ve “anneliğe özgü unsurların hipertrofisi” ile “anneyle özdeşleşme/salt kız çocuk” alt başlıklarında incelenen Nazan Bekiroğlu'nun *Mücellâ* romanında anne arketipi, Neyyire Hanım ve Müzeyyen Hanım'ın çocukları ile olan ilişkisinde olumsuz bir şekilde kendini göstermektedir. Bu bağlamda, anne'-nin kuralları ile yaşayan, annenin kurallarını benimseyen çocuklar kendine özgü tutumlar sergileyememişlerdir denilebilir. Mücellâ, Neyyire Hanım'ın anneliğine özgü unsurların hipertrofisi bağlamında öğrettiği yoldan ilerlemiş, anneye özdeşleşmiş, salt kız çocuğuna dönüşmüştür. Yusuf Ziya, annesi Müzeyyen Hanım'ın anneliğine özgü unsurların aşırı hipertrofisi bağlamında iktidarsızlık, eşcinsellik gibi özellikleri ile ön plana çıkmamış olsa da Don Juanizm'e varan tutumlar sergilemiştir. Jung'un, anne'-nin bilinçdışının bir şekilde aranması şeklinde ifade ettiği Don Juanizm, Müzeyyen Hanım ve Suna'yı Yusuf Ziya'nın zihninde özdeşleştirmesi çerçevesinde değerlendirilebilir. Yusuf Ziya'nın hassas tabiatlı bir insan olması ve anne babasının eşik muhafızlığı yaptığı kapıdan dünyaya açılmaması ile birlikte vereme yakalanması hadisesi de bu durumu destekler niteliktedir.

Romanda anne-çocuk ilişkisinde “aşırı” davranmayan annelerin yetiştirdiği çocukların ise hayatın içerisinde yer alan, eşiği atlamayı başarabilen ve kendi seçimlerini yapabilen bireyler olduğu söylenilebilir.

Kaynakça

Bekiroğlu, N.(2015). *Mücellâ*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Campbell, J.(2006). *İlkel mitoloji: tanrının maskeleri*. (Kudret Emiroğlu, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Campbell, J.(2010). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. (Sabri Gürses, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Frye, N.(2015). *Eleştirinin anatomisi*. (Hande Koçak, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Jung, C.G.(2006). *Analitik psikoloji*. (Ender Gürol, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.

Jung, C.G.(2015). *Dört arketi*. (Zehra Aksu Yılmaz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Extended Abstract

Archetypes are the first images in an individual's mind, bearing characteristics similar to Plato's ideas. From the moment an individual is born, they experience a sense of familiarity with new elements they encounter, influenced by this first image. The mother is the first being an individual encounters in this world, and through nurturing and protective behaviors, they find a space for their existence. The mother archetype is an archetype formed around the mother. This archetype has different effects on girls and boys. Individuals with highly developed maternal feelings prefer to live their lives through their children. Some children exposed to this situation have adopted a forced acceptance, regardless of gender. When Nazan Bekiroğlu's novel *Mücellâ* is evaluated within this context, the dominance of the female presence in the work is immediately apparent. Women tend to develop their maternal feelings around their own personality traits. In this context, what Jung called the mother complex is constructed within the work around Neyyire Hanım-Mücellâ and Müzeyyen Hanım-Yusuf Ziya. Both women are mothers with an overdeveloped sense of motherhood, a hypertrophy of the elements inherent to motherhood, and a connection between their existence and that of their children. These women, who place their children at the center of their own lives, also position themselves at the center of their children's lives. For the daughter Mücellâ, this dominant motherly attitude manifested itself in the form of identification with the mother/sole daughter, while for Yusuf Ziya, it sometimes reached a level of Don Juanism.

Neyyire Hanım and Müzeyyen Hanım closely observed the socio-cultural landscape of the period. Based on these observations, they determined what was and wasn't appropriate for their children's behavior. To ensure her daughter's safe marriage, Neyyire Hanım defined these appropriate behaviors by declaring a cherry laurel sapling as a boundary between her and life. For Mücellâ, the cherry laurel sapling embodies the mother's rules. Based on Campbell's depiction of mothers and fathers as threshold guardians, and the understanding that a child can only connect with the world by transcending these threshold guardians, the cherry laurel sapling served as a threshold guardian for Mücellâ. For Mücellâ, who tends to unquestioningly accept all her mother's rules, life revolves solely around her mother and home. Consequently, her life hasn't seen many ups and downs. Mücellâ, as a daughter who has tied her existence to her mother, lived with her, and passed away with her, has identified with her. In contrast to Mücellâ's positioning herself alongside her mother in life is Filiz, who continues her existence independently of her mother and exists solely through her name. Throughout the novel, Mücellâ, who has no dreams of marriage and no feelings for any man other than the grocer's

apprentice, thrives on the happiness of the people around her, and sometimes even on their marriages. The attitude that Mücellâ displayed during Filiz's wedding preparations and the love she showed towards Filiz's children afterwards can be evaluated within this framework. Her maternal instincts are also evident in her behavior towards Yusuf Ziya. Mücellâ and Yusuf Ziya were raised by mothers with similar characteristics and are children with similar behaviors. And they are not unfamiliar with each other's situations. While the work indicates that Mücellâ possesses the ability to perceive this situation regarding Yusuf Ziya, Yusuf Ziya is left lacking in understanding Mücellâ's situation. Yusuf Ziya clashed with his mother, Müzeyyen Hanım, regarding education and marriage. However, despite his mother's resistance, he resolutely pursued his education in Vienna. Yusuf Ziya, who demonstrated a determined stance on education to overcome his mother's rules, was unable to maintain the same stance when he wanted to marry Suna. This situation could be attributed to Yusuf Ziya's anima influence, influenced by the son's feelings for his mother. Müzeyyen Hanım's refusal to consent to Yusuf Ziya's marriage to Suna, even during his illness, stems not from her concern for her son or her appreciation for him, but rather from her perceived inadequacy towards her family. Therefore, although she stated that she refused to consent to the marriage for her son's sake, Müzeyyen Hanım maintained a self-centered social presence.

Considering the relationships between Mücellâ and Yusuf Ziya and their mothers, it can be said that similar mothers produce similar children in the context of this novel.